

Editorial: K potěše těla i ducha, aneb Festivity a ceremonie ve středověku a raném novověku

Michal Nguyen

Mezi významné a dlouhotrvající trendy domácí i zahraniční historiografie se zcela jistě řadí také výzkum věnovaný slavnostním okamžikům v životě středověkého či raně novověkého člověka.¹ To, že jde o zájem skutečně setrvalý, prozrazují vedle uspořádaných výstav či konferencí rovněž četné kolektivní práce věnované dané problematice. V roce 2025 uplynulo už čtvrtstoletí od vydání sborníku Jihočeské univerzity Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku.² Ten naznačil mnoho možných cest, jak zkoumat fenomén slavností. Další domácí práce brzy následovaly. Ať už šlo o texty věnované slavnostním vjezdům,³ funerální kultuře⁴ nebo například o tematiku divadla či hudby.⁵ V prosinci 2008 byla zahájena téměř půl roku trvající výstava Národní galerie věnovaná tanci a slavnostem v raném

¹ V domácím prostředí bývá často odkazováno například na práci Čenka Zíbrta z počátku 20. století, viz druhé vydání: ZÍBRT, Čeněk: *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha 2006. Obsáhlý přehled ale přináší také klasické dílo Josefa Petráne věnované hmotné kultuře: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I*. Praha 1985, respektive TÝŽ: *Dějiny hmotné kultury II*. Praha 1997. Zahraniční literatura, především německojazyčná, která nebyla zatížena marxistickou historiografií, obohatila naše poznání podstatně výrazněji. Výběrově lze připomenout práce Herberta Haupta věnované uměleckým sbírkám na vídeňském dvoře či sborník věnovaný slavnostem v Řezně: MÖSENDER, Karl (ed.): *Feste in Regensburg. Vor der Reformation bis in die Gegenwart*. Regensburg 1986; Z novějších se nabízí poukázat na sborník přinášející interdisciplinární pohled na přípravu slavností ve dvorském a městském prostoru, viz AMMERER, Gerhard – HANNESCHLÄGER, Igonda – HOLÝ, Martin (eds.): *Festvorbereitung. Die Planung höfischer und bürgerlicher Fest in Mitteleuropa 1500–1900*. Leipzig 2021. Komplexněji je historiografie zmapována právě ve studiích tohoto tematického čísla.

² BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (eds.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000 (= Opera historica 8).

³ Např.: ANTONÍN, Robert – BOROVSKEÝ, Tomáš: *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*. Brno 2009; HOLÁ, Mlada: *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*. Praha 2012.

⁴ Viz KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004; PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice 2008; BŮŽEK, Václav: *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů: reprezentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků*. Praha 2020.

⁵ Připomenout je možné například práce věnované dějinám divadla, viz práce Margity Havlíčkové, Magdaleny Jackové či Miroslava Lukáše. Souhrnné také encyklopedická práce: JAKUBCOVÁ, Alena a kol.: *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*. Praha

novověku. Vedle expozice ve Valdštejnské jízdárně probíhala také celá řada doprovodných akcí a konečně vznikl zároveň oceňovaný katalog výstavy.⁶ O deset let později hostila Akademie věd ČR symposium věnované kulturnímu životu v Praze od středověku do roku 1848, které dalo vzniknout bohatému monotematickému vydání sborníku *Documenta Pragensia*.⁷

Potřebu nadále zkoumat diskutované téma podtrhnul v nedávné době rovněž Národní památkový ústav, jenž v roce 2022 připravil hojnost akcí věnovaných šlechtickým slavnostem. Zorganizována byla výstava v Českém Krumlově, kterou následovalo vydání stejně zaměřeného sborníku.⁸ O vznik tematických výstav se ovšem zasloužily také další instituce. Muzeum umění v Olomouci zkraje roku 2018 připravilo expozici *Koně v piškotech*, kterou zasvětilo problematice dvorských slavností za vlády Leopolda I.⁹ Stejně prostory pak kurátor výstavy Miroslav Kindl využil o šest let později pro instalaci výstavy zaměřené na historii ohňostrojů a souvisejících festivit.¹⁰

Na uvedené práce a poptávku po interdisciplinárním přístupu konečně navázala také v závěru listopadu 2024 konference *Festivity a ceremonie ve středověku a raném novověku*, kterou společně uspořádali Katedra historie FF UP a Muzeum umění Olomouc. Částečně ještě v kulisách dozívající „ohněstrůjně výstav“ se tak představilo téměř 30 příspěvků věnovaných slavnostnímu stolování či odívání, ceremoniálům spojeným s diplomatickými akty, divadelním a jiným performativním představením apod. Reflektováno bylo samozřejmě také prostředí církevní a municipální. Úvodní přednášky věnované slavnostem jako součásti politické komunikace, resp. slavnostní architektuře pronesli Jiří Hrbek a Jiří Kroupa. Již v jejich promluvách se zrcadlila snaha konferenci pojmout interdisciplinárně a představit možné nové směry bádání, což se projevilo také ve skladbě příspěvků. Část z nich je k dispozici čtenářům právě v tematické části časopisu.

Případová studie Elišky Petermann Harcekové zkoumá anglickojazyčné tisky z přelomu let 1619–1620, které tematizovaly odjezd dvora Fridricha

2007. Problematice hudby coby součásti slavnostních okamžiků se systematicky věnují také Jiří Sehnal nebo Vladimír Maňas.

⁶ ROUSOVÁ, Andrea (ed.): *Tance a slavnosti 16.–18. století*. Praha 2008.

⁷ FEJTOVÁ, Olga – MAŘÍKOVÁ, Martina – PEŠEK, Jiří (eds.): *Město se baví – od středověku do roku 1848. Praha jako centrum kulturního života*. Praha 2021.

⁸ PANENKOVÁ, Duňa (ed.): *Šlechtické slavnosti a zábavy*. České Budějovice 2022.

⁹ U příležitosti výstavy vznikl také katalog: FAJTLOVÁ, Kateřina – KINDL, Miroslav (eds.): *Koně v piškotech. Slavnosti na dvoře císaře Leopolda I*. Olomouc 2017.

¹⁰ U příležitosti této výstavy spatřila světlo světa speciální publikace, která navázala na autorův dlouhodobý zájem o problematiku slavností. KINDL, Miroslav: *Ohňová dramata. Střelný prach, ohňostroje a ohněstrůjně iluminace v evropském umění 1400–1750*. Olomouc 2024.

Falckého z Heidelbergu a následnou pražskou korunovaci. Například díky relaci diplomata Johna Harrisona ukazuje, jak se v raně novověké publicistice prolínal zpravodajský popis s propagandou. Autorka se tak věnuje rovněž konkrétním propagandistickým strategiím, ať už šlo o idealizaci panovníckého páru či emocionální apel. Závěrem zdůrazňuje, že tisk sice pomáhal konstruovat obraz protestantské solidarity, jeho politický dopad však narážel na podstatné limity.

Ceremoniálu obnovy městské rady v Olomouci na prahu novověku se věnuje Hana Štěpánová Seichterová. Na základě širokého souboru pramenných dokladů rekonstruuje ustálený průběh aktu, roli moravského podkomořího při převzetí vyúčtování, odchod staré rady, složení přísahy apod. Autorka poukazuje rovněž na konfesijní tlak, který hrál svou roli při potvrzování nové městské rady – to se tak stalo okamžikem častých střetů mezi obcí a královskými úřady. Výzkum stejně tak ukázal, že v moravském případě není možné mluvit, resp. doložit zvýšenou „okázalost“ tohoto slavnostního okamžiku v porovnání například s českým prostředím.

Studie Matěje Kaftana se věnuje erbovním privilegiím českých cechů v jagellonském období a jejich významu pro panovnickou i cechovní reprezentaci. Na základě dosud málo využívaných pramenů ukazuje, že udělování znaků s integrovaným panovnickým monogramem, zejména vladislavským W, nebylo pouze formálním aktem, ale součástí promyšlené královské politiky Vladislava II., který tak reagoval na rostoucí moc stavů a měst. Královský monogram fungoval jako symbol donátorství i jako prostředek šíření panovnické moci v městském prostředí, přičemž zároveň umožňoval cechům posilovat vlastní prestiž a kolektivní identitu. Autor tak interpretuje erbovní privilegia jako důležitý nástroj vzájemného propojování královské a korporativní reprezentace v prostředí pozdní středověké stavovské monarchie.

Do městského prostoru je zasazena rovněž studie Karolíny Kreml Kirschnerové. Autorka zkoumá ceremoniální dimenzi cechovních korporací v poddanských městech a městečkách dominia olomouckých biskupů v předbělohorském období a na základě více než devíti desítek cechovních privilegií a doplňujících urbánních pramenů ukazuje, že cechy nelze chápat pouze jako hospodářská sdružení, nýbrž jako aktéry veřejné reprezentace, sociální disciplinace a náboženské i charitativní praxe. V textu je navíc zdůrazněno, že privilegia sice zachycují normativní ideál, ale zároveň odrážejí konfesijní a společenské proměny. Na zkoumaných pramenech pak ukazuje, do jaké míry popisované rituální chování sloužilo k utváření kolektivní identity, hierarchie a řádu ve vztahu k vrchnosti.

Martin Firon je autorem studie věnované bosým augustiniánům v Němckém Brodě, ve které rozebírá nejrůznější církevní slavnosti, jež byly augustiniány umně využívány rovněž k vlastní prezentaci řádu a integraci do zdejšího společenství. Firon zde ve třech časových obdobích sleduje fungování řeholního společenství a konkrétní slavnostní chvíle, ať už se jednalo o založení náboženského bratrstva, svěcení klášterních staveb či založení kaple Božího hrobu. Zároveň se ale věnuje také stýkání a potýkání se bosáků s městskou správou, respektive především s brodskými děkany, pro které řeholníci představovali do určité míry konkurenční subjekt.

O způsobném bonvivánu Janu Jáchymu ze Žerotína a času, který tento šlechtic trávil účastí na nejrůznějších slavnostech, píše Petra Vokáčová. S využitím šlechticova deníku mapuje jeho účast na dvorských slavnostech, ale také na festivitech „domácích“. V případě Žerotína tak popisuje časté hostiny, hazardní hry či tanec, ale i rozsáhlé slavnosti u dvora, kterých se jako skutečný komorník musel účastnit a které nesloužily jen k reprezentaci panovnického domu, ale urozená společnost je využívala i pro vlastní integraci a manifestaci postavení. Jan Jáchym je tak dle Vokáčové ukázkou šlechtice, který se slavností, byť stále více svázaných pravidly a přecházejících od spontaneity k organizované performanci, pravidelně účastní a konkrétní příležitosti využívá také k upevnění postavení a navázání kontaktů.

Všech šest zmiňovaných článků představuje doposud opomíjené, či víceméně neznámé případy, které ukazují, jak pestrá je problematika slavností a ceremoniálů v předmoderním věku. Stejně tak naznačují, že výzkum tohoto fenoménu je vhodné vnímat jako součást většího celku, neizolovaně od sociálních či politických dějin. Právě interdisciplinární přístup může totiž ukázat, že festivity, na kterých raně novověký člověk participoval a které organizoval, nebyly jen krásnou a veskrze pomíjivou událostí, ale šlo zároveň o klíčový moment pro vlastní prezentaci, integraci do společenských struktur nebo o distinktivní prvek naznačující sociální hranice.

Na tomto místě tak přeji všem čtenářkám a čtenářům inspirativní a podnětný zážitek při listování tímto číslem, které ukazuje, jak rozmanitě lze slavnosti a ceremonie zkoumat. Pevně věřím, že výzkumy prezentované na „slavnostní konferenci“ a publikované v předkládaném čísle přinesou nejen nové poznatky, ale i inspiraci pro další badatelská setkání a diskuze, jejichž potřebnost se během sympozia bezezbytku potvrdila.